

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת וישלח תשע"ח

איך מתקנים את פגיעת המלאך ביעקב אבינו

שרו של עשו בכלל ישראל. כשיעלה השחר ותגיע הגאולה - הטומאה תסתלק. אבל עד אז - "ותקע פך ירף יעקב בהאבקו עמו". עד אז - עם ישראל צולע.

יעקב חוזר אל אביו - רמז לימות המשיח

הענין שהזכרנו - שכל זמן הגלות נסבול מהטומאה שהכניס שרו של עשו בכלל ישראל, ורק כשיעלה השחר ותגיע הגאולה תסתלק הטומאה - רמוז גם בהמשך הפרשה. התורה מספרת: "ויסע ישׂראל, ויט אֶהְלֵה מִהַלְאָה לְמַגְדֵּל עֵדֶר. וַיְהִי בְשָׁפֶן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא, וַיִּלְךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה פִּילְגֶשׁ אֶבְיוֹ" (בראשית לה, כא-כב). אומר על כך רש"י: "בְּשָׁפֶן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא - עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעהו כל אלה". כל הצרות שקרו ליעקב לאחר פגיעת המלאך - מעשה דינה, ופטירת רחל, ומעשה ראובן עם בלהה - ארעו ליעקב "בְּאֶרֶץ הַהוּא", עד שלא בא אצל אביו לחברון.

מה רוצה רש"י לומר בזה? או מה רוצה התורה לומר בזה? הרי כל מי שקורא את הפסוקים על הסדר, רואה כבר מעצמו שכל המעשים הללו קרו לפני שיעקב בא אל אביו. אמנם לפעמים אין מוקדם ומאוחר בתורה, אבל כאן אין סיבה לומר זאת. בפשטות, המעשים כתובים לפי הסדר: מעשה דינה (שם לד), פטירת רחל (שם לה, יט), מעשה ראובן ובלהה (שם לה, כב), ואח"כ יעקב מגיע אל אביו (שם לה, כז). מדוע א"כ מצינת התורה במיוחד, ש"עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעהו כל אלה"?

נראה לבאר כך: הרמב"ן הרי כותב, "אומר לך כלל, תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול, הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו: 'כל מה שאירע לאבות - סימן לבנים'³ (ב"ר מ, ו). ולכן יאריכו הכתובים בסיפור המסעות, וחפירת הבארות, ושאר המקרים, ויחשוב החושב בהם, כאילו הם דברים מיותרים, אין בהם תועלת⁴, ו[באמת אין הדבר כן, אלא] כולם באים ללמד על העתיד. כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות - יתבונן⁵ ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו"⁶ (רמב"ן בראשית יב, ו). כלומר, כל מה שאירע לאבות, הוא רמז למה שיקרה במהלך ההסטוריה עם עם ישראל⁷. [ולא רק רמז, אלא מעשי האבות הם הסיבה והשורש והגורם לכל מה שקורה לעם ישראל במהלך הדורות⁸].

לפי יסוד זה מסביר הרמב"ן, שגם מאבקו הלילי של יעקב עם שרו של עשו (רש"י שם לב, כה), "עֲשׂוֹ הוּא אֲדוֹם" (שם לו, א) [[מרמז למאבקם של ישראל עם אדום בגלות

"ותקע פך ירף יעקב" - שורש המתיונים והצדוקים

התורה מספרת על יעקב אבינו: "ויקם בלילה הוא, ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחתיו ואת אחד עשר ילדיו... ויעברם את הנחל... וינתר יעקב לבדו, ויאבק איש עמו עד עלות השחר" (בראשית לב, כג-כה). מי היה ה"איש" שנאבק עם יעקב אבינו? - "פירשו רבותינו זכרונם לברכה, שהוא שרו של עשו"¹ (רש"י שם). שרו של עשו נטפל ליעקב, ונאבק עמו כל הלילה, עד עלות השחר. "וינא פי לא לכל לו, ויגע בכף ירכו, ותקע פך ירף יעקב בהאבקו עמו" (שם, כו). יעקב יוצא מהמאבק הלילי כשהוא "צלע על ירכו" (שם, לב).

מה משמעותה של צליעה זו? - כבר הזכרנו (לפני שבועים), שלצליעה זו שתי משמעויות. משמעות פרטית ליעקב, ומשמעות כללית לכלל ישראל. המשמעות הפרטית היא, שיעקב כבר לא איש תם. הוא נעשה בעל מום, ונפסל לעבודת הקרבנות. למה רצה שרו של עשו לפסול את יעקב לעבודה? - שהרי כל מה שנטל יעקב את הבכורה מעשו היה, מפני שהעבודה בבכורות, ורצה יעקב לעבוד במקום עשו, כי עשו היה רשע, ומחמת רשעו לא היה ראוי להקריב קרבנות לה' (רש"י שם כה, לא). [וְיָבַח וְשָׁעִים - תוֹעֵבַת ה' (משלי טו, ח)]. לכן נגע שרו של עשו בכף ירף יעקב, כדי להפכו לבעל מום ולפסלו מן העבודה (בעל הטורים בראשית לב, כו), ובכך למנוע ממנו לממש את הבכורה - שהושגה, לדעתו של עשו, בדרכי מרמה (עי' בראשית כז, לו)².

אלא שמהצליעה הפרטית מתרפא יעקב מהר מאד. מיד אחר כך נאמר, "ויבא יעקב שלם עיר שכם" (שם לג, יח). שלם - שנתרפא מצלעתו (רש"י שם), וחזר להיות כשר לעבודה. ובכל זאת, מה שכן נשאר מהצליעה הזו, היא הצליעה הכללית שנגרמה ע"י המלאך - הצליעה של כלל ישראל. בפגיעתו של המלאך ביעקב, מצליח שרו של עשו להכניס טומאה לכלל ישראל. הפגיעה הרי היתה בלילה, ולילה רמזו על זמן הגלות. לכן יעקב איננו שלם בזמן הגלות. הוא צולע על ירכו. יוצאים ממנו מתיונים, צדוקים, ביתוסים, קראים, מומרים, משכילים, אפיקורסים, רפורמים, חילונים, כל אלו באים מהפגיעה שפגע שרו של עשו בכף ירף יעקב.

עד מתי תורגש הפגיעה הזו בעם ישראל? - אומר הפסוק: "ויאבק איש עמו עד עלות השחר". "כלומר, עד שיעלה שחר לישראל - ישועת ישראל, שהוא דומה לשחר. כי הגלות דומה ללילה" (פסיקתא זוטרותא לב, אות כה. וכן מבואר בזהר ח"א קע, א). כל זמן הגלות נסבול מהטומאה שהכניס

זוכה ויושב בישיבה של מעלה, שנאמר: אָם תָּשׁוּב וְאָשִׁיבָךָ, לְפָנַי תַּעֲמֹד (ירמיהו טו, יט). וכל המלמד את בן עם הארץ תורה, אפילו הקב"ה גוזר גזירה - מבטלה בשבילו, שנאמר: וְאִם תּוֹצִיא יָקָר מְזוּלָל, כְּפִי תִהְיֶה (שם). כח פיך יהיה כמו כח פי. שאם ח"ו אגזור גזירה רעה על ישראל, תוכל לבטלה (ב"מ פה, א). לכן חשוב מאד להוציא יקר מזולל. אשרי מי שעוסק בקירוב רחוקים ועמי הארצות.

אבל גם מי שלא עוסק בקירוב, רק יושב ולומד תורה, בעצם לימוד התורה שלו הוא מתקן את הצליעה של יעקב. כל חיזוק בתורה וביראת שמים, מתקן את הצליעה של יעקב. הנביא אומר, "וְאֶשֶׁם דְּכָרֵי כְּפִיךָ וּבְצֵל יָדֶי כְּפִיךָ, לְנִטְעַ שְׁמַיִם וְלִיסֹד אֶרֶץ" (ישעיהו נא, טז). שע"י שאדם לומד תורה ("וְאֶשֶׁם דְּכָרֵי כְּפִיךָ"), הוא נוטע שמים ויוסד ארץ (סנה' זט, ב). עולמות רוחניים שלמים נבראים ונבנים מכל דיבור של תורה שאדם מוציא מפיו¹³! (עי' "נפש החיים" שער ד' פ"ב) כמו כן, הוא מקרב בזה את הגאולה, כפי שדורשת הגמרא מהמשך הפסוק - "וְלֹאֲמַר לְצִיּוֹן עֲמִי אֶתְּהָ" (סנה' שם). כל מלה שיהודי לומד, מקרבת את הגאולה. גם זו דרך לתקן את הצליעה של כלל ישראל. והיא עיקר.

עליה בהבנת התורה בזרות האחרונים

יש להתחזק אפוא בלימוד התורה. להשתדל להיות גדולים בתורה. מבחינה מסויימת, הדבר קל היום יותר מאי פעם. בזוהר מובא, שבשנת שש מאות שנה לאלף השישי (שנת ה' ת"ר - לפני כמאה ושמונים שנה), יפתחו שערי החכמה, ותתרבה החכמה בעולם (ח"א ק"ו, א). בחכמות העולם באמת ניכר השינוי הזה. המדע התפתח במאות השנה האחרונות פי כמה וכמה מכל מה שהתפתח באלפי השנים שקודם לכן. אבל כוונת הזוהר מן הסתם איננה רק לחכמות העולם. עיקר כוונת הזוהר היא לחכמת התורה, שגם בה נפתחו שערי חכמה חדשים שלא היו פתוחים בעבר. נפתחו שערי ה"תורות הישיבתיות". שיטת הלימוד הבריסקאית, היא כמעט מתן תורה חדש לישיבות!

מורי ורבי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל היה אומר, שלמרות שחז"ל אמרו שהדורות מתמעטים והולכים, "לְבָן של ראשונים כְּפִתְחוּ של אולם, ושל אחרונים כְּפִתְחוּ של היכל, ואנו כמלא נקב מחט סידקית"¹⁴ (עירובין נג, א), בכל זאת, בדור האחרון, ובעיקר מתקופתו הג"ר חיים מברסק זצ"ל, חלה תפנית ומהפכה בעולם התורה. אמנם אין לנו היום גדולי עולם כמו ה"מגן אברהם" והגר"א והגר"ד עקיבא אייגר ז"ל, אבל רמת הלמדנות הממוצעת של בחור ישיבה עלתה פלאים. בחור ישיבה ממוצע היום, יודע לסבור סברא הרבה יותר טוב מבחור ישיבה של פעם. כמה דפים הוא יודע בפועל - תלוי כמובן כמה הוא לומד. אבל רמת הלמדנות עלתה, ב"ה. זה מה שהזוהר אומר, שבשנת שש מאות לאלף השישי נפתחים שערי החכמה¹⁵.

אינני יודע אם מותר לי להוסיף על דברי הרב, אבל אם מותר, הייתי אומר שבלמדנות זה אכן כך. רמת הלמדנות

האחרונה. והסוף של מאבק זה הוא, שיעקב גובר על שרו של עשו. וכך גם בגלות האחרונה, אחרי כל הצרות והגזירות והרדיפות של בני אדום, עם ישראל חי וקיים! (רמב"ן שם לב, כו).

לפי דברי הרמב"ן הללו אפשר לומר כך: אם המאבק עם עשו רומז לגזירות של מלכות אדום, א"כ גם הצרות שבאות על יעקב אחרי אותו מאבק, מרמזות לצרות של גלות אדום, עד שיעקב חוזר אל יצחק אביו, שזה מרמז לסוף הגלות הזו, ולגאולה האחרונה⁹. ואם כך, נראה לומר, שזה מה שרצתה התורה להדגיש, ש"עד שלא בא יעקב אצל יצחק ארעהו כל אלה". כלומר, התורה מרמזת לנו, שהצרות האחרונות באו על יעקב מפני שהתעכב "בְּאֶרֶץ הַהֵי"א", "מִהַקְלָא לְמַגְדֵּל עֵדֶר", ולא הזדרז לבוא אל אביו לחברון¹⁰ (גור אריה שם לה, כב). כל זמן שיעקב לא חוזר אל אביו, וכל זמן שישראל לא חוזרים אל אביהם שבשמים - יש צרות וקלקולים, הנובעים מפגיעת המלאך בכף ירך יעקב. אבל כשיעקב חוזר אל אביו, וישראל חוזרים אל אביהם שבשמים בגאולה האחרונה - נעלם הפגם, והקלקולים נעלמים גם הם¹¹.

ה' לא מגלה ליעקב מה יהיה בזמן הגאולה

לפי המהלך שביארנו, שחזרת יעקב אל יצחק אביו מרמזת לגאולה האחרונה ולימות המשיח, אפשר אולי לבאר את עומק הענין במה שאמרו לנו חז"ל, וכפי שמביא רש"י בתחילת פרשת וישב, שאחרי שיעקב אבינו חוזר לארץ, הוא מבקש לישב בשלוח. אמר הקב"ה: "לא דַּיִן לְצַדִּיקִים מֵהַ שְׂמִתוֹקֵן לָהֶם לְעוֹלָם הַבָּא, אֲלֵא שִׂמְכִשִׁים לִישֵׁב בְּשִׁלּוּחַ בְּעוֹלָם הַזֶּה"? - קפץ עליו רוגזו של יוסף (רש"י בראשית לו, ב). מה הפירוש בזה?

חושבני שהפירוש הוא כך: יעקב רוצה, שגם מה שיהיה בימות המשיח יהיה מרומז בתורה. הרי מאז שיעקב חזר אל אביו, שזה מרמז לימות המשיח ואחרית הימים, ועד למכירת יוסף (כחמש עשרה שנה אח"כ), שבזה מתחילים הסימנים לצאת אל הפועל - יש קצת שלוח ליעקב. שלוח אחרית הימים. אבל התורה לא מספרת מאומה על השנים הללו. כי מה יהיה ואין יהיה בימות המשיח - לא רמז בתורה. יעקב רוצה "לישב בשלוח". רוצה לדעת מה יהיה בימות המשיח. אבל הקב"ה לא רוצה לכתוב על זה בתורה. זה כמוס לצדיקים לעתיד לבוא. רק כשזוכה לימות המשיח, אז נדע מה יהיה בזמן ההוא¹².

לימוד תורה - תיקון צליעתו של יעקב

ובינתיים, עד שנזכה לימות המשיח ולסילוק טומאת עשו באופן מוחלט וסופי, התפקיד שלנו הוא לנסות לתקן פגימה זו בעצמנו. להשתדל כמה שאפשר שיעקב יחזור להיות "איש תם". שלא יהיו חילונים וכופרים, אלא כולם יהיו עבדי ה'. מי שזוכה לעוסק בזה, לקרב את מי שצריך לקרב, זהו דבר גדול מאד.

הגמרא הרי אומרת, "כל המלמד את בן חבירו תורה,

דבן ננס (כפי שהגמרא באמת מסיקה שם, שאכן אפשר לפרש את המשנה כדעת בן ננס). צריך ללמוד את הסוגיא מתוך גישה של אכפתיות. שיהיה אכפת לי מהדברים. שהדברים יהיו חיים אצלי. לא לקרוא אותם רק מפני שכך נדפס בגמרא, או בתוספות.

משלשת האבות, יעקב אבינו הוא עמוד התורה (זוהר ח"א קמו, ב), "איש תם יושב אהלים" (בראשית כה, כז), "אהלו של שם ואהלו של עבר" (רש"י שם), ששם למדו תורה. ודאי גם אברהם ידע את כל התורה כולה, חז"ל הרי אמרו "קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה" (משנה קדושין פב, א), אבל יעקב הוא עמוד התורה במיוחד, ואחרי המאבק עם שרו של עשו הוא צולע על ירכו, ואנו צריכים לרפא את ירך יעקב, שלא תהיה צולעת.

יהי רצון שנזכה לתקן את הצליעה, שהחילונים כבר לא יהיו חילונים, ובעיקר שגם אנחנו נהיה יותר טובים, יותר יראי אלקים, ונזכה במהרה בימינו לחנוכת הבית, ל"ויבא יעקב אל יצחק אביו" (בראשית לה, כז), היא הגאולה השלמה.

עלתה מאד. אבל ביראת שמים - זה לא כך. ביראת השמים איננו רואים שישנה עליה. יראת השמים היתה גדולה יותר בדורות הקודמים. בענין זה נשארו נכונים דברי הגמרא, "לפן של ראשונים פפתחו של אולם, ושל אחרונים פפתחו של היכל, ואנו כמלא נקב מחט סידקית".

ובכל זאת, לנו אסור להשלים עם התהליך הזה. אנו מצדנו צריכים להתחזק ביראת שמים כמה שאפשר, להתחזק באהבת ה' וביראת ה', וכן בחסד ובשאר כל המצוות, עשה ולא תעשה. תורה בלי יראת שמים הרי לא שווה הרבה. אמנם כולנו יראי שמים, קוראים ק"ש בכל יום, מניחים תפילין ומתפללים, אבל צריך לחזק יותר את היראת שמים. לקחת יותר ללב את הדברים שלומדים.

שמעתי פעם מעשה שהיה בצעיר אחד מהדור הקודם, שלמד את מסכת בבא מציעא, וכשהגיע לדברי הגמרא "לימא מתניתין דלא כבן ננס" (ב"מ ב, ב), כמעט שבכה: "איזה אסון! נורא ואיום! המשנה איננה כבן ננס! ... גם היום ב"ה לומדים את הגמרא הזו, קוראים "לימא מתניתין דלא כבן ננס", אך לא מתרגשים יותר מדי. אף אחד לא בוכה על כך שאולי מתניתין דלא כבן ננס. אנו קרים בלימוד שלנו. הלימוד שלנו לא רגשי כל כך. אולי הוא יותר שכלי, וזה טוב, אבל מצד שני הוא פחות רגשי, וזהו חסרון. אינני אומר שעד כדי כך צריך להיות, לבכות על "לימא מתניתין דלא כבן ננס", אבל בכל זאת, צריכים לקחת יותר ללב. לברר בכל כחננו, האם באמת מוכרחים לומר שהמשנה איננה כבן ננס, או שיש איזו תקוה לישוב את המשנה גם אליבא

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. ושרו של עשו הוא סמא"ל (רש"י סוכה כט, א ד"ה אַלְהֵיָהּ), וסמא"ל איהו יצר הרע (זוהר ח"ב מב, א).
2. וכבר העירו, דכיון שפגיעת המלאך בכף ירך יעקב היתה מחמת השנאה והקפידא של עשו על נטילת הבכורה והברכות ממנו במרמה - "ויעקבני זה פעמים, את בלתי לקח והנה עתה לקח ברכתי... וישטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו" (בראשית כז, לו-מא) - לכן מופיעה הסוגיא של איסור גניבת הדעת, ואפילו דעתו של נכרי, בפרק "גיד הנשה" (חולין צד, ב). [ובהקשר למה? - בהקשר למכירת ירך של בהמה לנכרי, כשגיד הנשה בתוכה, והנכרי סבור שניטל הגיד! (ע"ש)]. וזה בכונה מיוחדת מצד מסדרי הש"ס, לבטל טענתו של עשו שיעקב גנב את דעתו. לכן הדגישו מסדרי הש"ס בפרק זה דוקא, שגניבת הדעת אסורה, ואפילו דעתו של נכרי, ועל כרחך שיעקב עשה הכל בהיתר, וע"פ נבואה. [וכל זה הוא על דרך מה שכתב רבי צדוק הכהן מלובלין, שכל האגדות שנסדרו בש"ס, יש להן שייכות פנימית להמקום שבו נסדרו, וכפי שהראה כמה דוגמאות לזה (עי' פרי צדיק, דברים, לערב יוה"כ את א' ד"ה ומטעם זה, ואות ה' ד"ה והנה כבר)].

3. כך הוא לשון הרמב"ן. והביטוי הידוע והשגור בפי כל - "מעשה אבות סימן לבנים" - אינו לשון הרמב"ן, ואף לא לשון חז"ל, אלא הוא מטבע לשון קצר שטבעו אותו רבותינו האחרונים.
4. מבואר כאן ברמב"ן, שהכלל האמור - שכל מה שאירע לאבות הוא סימן לבנים - לא נאמר רק בדרך של דרוש או רמז, אלא זהו עצם פשוטו של מקרא, שהרי זו הסיבה שעבורה נכתבו הפרשיות הללו בתורה, וללא זאת "הם דברים מיותרים, אין בהם תועלת".
5. כלומר: ניתן להבין ממנו.
6. ויסוד זה כתב הרמב"ן בכמה מקומות נוספים, ומהם - בהקדמתו לספר שמות, וז"ל: "ספר בראשית הוא ספר היצירה, ובו יצירות יש בו, יצירה גשמית ויצירה רוחנית. היצירה הגשמית היא בחידוש העולם ויצירת כל נוצר, והיצירה הרוחנית היא במקרי האבות, שהם כענין יצירה לזרעם, מפני שכל מקריהם - ציורי דברים, לרמוז ולהודיע כל עתיד לבא להם. ואחרי שהשלים היצירה, התחיל ספר אחר [הוא ספר שמות] בענין המעשה הבא מן הרמזים ההם".
7. יסוד זה הובא גם בספורנו ריש פרשת וישב (בראשית לו, ב), וגם בהקדמתו לתורה, וגם הוא מבאר כמה וכמה פרשות בתורה על פי יסוד זה, אלא ששיטתו שונה בכמה פרטים משיטת הרמב"ן. לשיטת הרמב"ן, ירידת אברהם למצרים מרמזת לגלות מצרים (רמב"ן בראשית יב, י), ירידת יצחק לארץ פלשתים רמזת לגלות בבל (רמב"ן שם כו, א), וירידת יעקב למצרים רמזת לגלות רומי (רמב"ן שם מז, כח). ולשיטת הספורנו, חיי אברהם (מאז צאתו מחרן) מרמזים לתקופה שמיציאת מצרים עד בנין בית ראשון, חיי יצחק - לתקופת בית ראשון, וחיי יעקב מרמזים לגלות בית ראשון, בנין בית שני וחורבנו, ובנין בית שלישי (הקדמת הספורנו לתורה). וע"ש טעם ההקבלות הללו. וחזר על דבריו בקיצור נמרץ בפירושו לבראשית לו, ב). ועי' עוד בהערה הבאה.
8. כמבואר בדברי הרמב"ן המובאים לעיל (הערה 6), שמעשי האבות הם כענין יצירה לזרעם. וכן מבואר בדברי הרמב"ן בפרשת לך לך, וז"ל: "כי כל גזירת עירין, כאשר תצא מכח גזירה אל פועל דמיון - תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים. ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות, כמאמר ירמיהו שצוה לברוך: וְהָיָה כְּכַלְתְּךָ לִקְרֹא אֶת הַסֵּפֶר הַזֶּה, תִּקְשֶׁר עָלָיו אֶבֶן וְהִשְׁלַכְתּוּ אֶל תוֹךְ פְּרֶת, וְאָמַרְתָּ: כִּכָּה תִשְׁקַע בְּכָל גּוֹי (ירמיה נא, סג-סד). וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת (מ"ב יג, טז-יז), וְיִאמְרוּ אֲלֵישַׁע יְרָה וַיֹּזֶר, וְיִאמְרוּ: חַץ תִּשְׁוֶעָה לָהּ, וְחַץ תִּשְׁוֶעָה בְּאָרְסָה. ונאמר שם (פסוק יט) וַיִּקְצַף עָלָיו אִישׁ הַאֲלָקִים, וְיִאמְרוּ: לְהַכּוֹת חֲמֹשׁ אוֹ שֵׁשׁ פְּעָמִים, אֲזַי הִכִּיתָ אֶת אָרְסָה עַד פְּלָה, וְעַתָּה שְׁלֹשׁ פְּעָמִים תִּפְּחֶה אֶת אָרְסָה. ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ, ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בו רעו, והבין זה". עכ"ל.
9. אמנם לדעת הספורנו הגאולה האחרונה נרמזת בשנות חייו של יעקב במצרים, שהיו שנים יפות עבורו, שלא היו לו בהן צרות, וכבר מצא את בנו יוסף אחר שכבר נתיאש מלראותו, ולא היה לו יותר צער משעה שירד אליו למצרים, וזה מרמז לזמן הגאולה העתידה שאין אחריה עוד צרות (ספורנו בראשית מז, ה), ולדעת הרמב"ן הגאולה העתידה כלל לא נרמזת במעשי האבות, כי לדעתו שנות חייו של יעקב במצרים מרמזים דוקא לגלות מצרים, ולא לגאולה האחרונה, שהרי יעקב היה אז בגלות, וארכו לו שם הימים יותר ממה שחשב להיות שם, שזה מרמז לגלות אדום הארוכה אשר לא נודע קצתה, והגאולה מגלות זו לא נרמזת בשנות חייו של יעקב, כי מת בגלותו, ורק את עצמותיו העלו לא"י לקוברן שם, וזה מרמז למצבם של ישראל בגלות אדום, אשר "אנחנו בו כמתים, אומרים יבשו עצמותינו נגזרנו לנו" (רמב"ן בראשית מז, כח), אך למרות זה אפשר לראות בחזרת יעקב מחרן אל אביו יצחק בחינה של רמז לגאולה העתידה. ועי' להלן הערה 11.
10. וכפי שפירש רש"י גם לעיל (לה, א), לגבי מעשה דינה: "לפי שאחרת בדרך, נענשת ובאה לך זאת מבתך".
11. אולי מפני זה אמרו חז"ל על "מגדל עדר" - "שממש עתיד הקב"ה לעדור את עדרו הנעדר בין משנאיו" (מדרש "שכל טוב" בראשית לה, כא). היינו, בסוף זמן הגלות, סמוך לגאולה האחרונה. וכן בתרגום יונתן: "מגדל עדר - אתרא דמתמן עתיד דאתגלי מלפא משיחא בסוף יומיא". כי היא התחנה האחרונה של יעקב אבינו, לפני ששב אל יצחק אביו. ועי' רש"י (מיכה ד, ח). ובספר "נפלאות מתורת ה' יתברך" (ח"א פכ"א) רצה לומר, ש"מגדל עדר" היא ירושלים בעצמה, ולכן נאמר "וְיָהּ בִּשְׁכֵן יִשְׁרָאֵל בְּאֶרֶץ הַיְיָ", כי המקדש נקרא משכן ה': "וְנִתְּתִי מִשְׁפְּנֵי בְּתוֹכְכֶם" (ויקרא כו, יא) - זה בית המקדש (רש"י); "וְיָהּ בְּתוֹכְכֶם" (דברים לג, יב) - זה בית המקדש (רש"י).
12. ואכן, לשיטת הרמב"ן, ימות המשיח ותקופת הגאולה העתידה לא נרמזו במעשה האבות - עי' לעיל הערה 9.
13. ובמשנה נקראו תלמידי חכמים "בְּנָאִים" (מקואות פ"ט מ"ו), לפי "שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהן" (שבת קיד, א). "שכל חיותם וקיומם של העולמות כולם, הוא רק ע"י התורה הקדושה כשישראל עוסקין בה... ואילו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה - היו חוזרים כל העולמות לתהו ובהו" (נפש החיים שער א' פט"ז בהגה"ה). וכן אמרו: "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר: וְכָל בְּנֵי אֱלֹהֵי הַיָּם יִשְׁלָמוּ בְּיָמָיו" (ישעיהו נד, יג); "אל תקרי בְּנֵיךָ, אלא בְּנֵיךָ" (ברכות סד, א). דבונך, אלו תלמידי חכמים.
14. וכן הגמ' תמהה בכמה מקומות: "אכשור דרי"?! (יבמות לט, ב; חולין צג, ב) ומשמע שפשוט לגמ' שזה לא יתכן, אלא ההפך הוא הנכון, שלא אכשור דרי, אלא אחסור דרי (כמליצת האחרונים).
15. ומ"מ, יש שנקטו, שהתגברות כח ה"לומדות" בדורנו, אינה נובעת בהכרח מגדלות של דורנו יותר מהדור הקודם. וכבר כתב ה"שב שמעתתא" בהקדמה לספרו (ד"ה הגם וד"ה ומוהר"ם), וז"ל: "הקדמונים ביושר שקלם האמיתי לא היו צריכים כל כך עומקי הפלפול כאשר אנחנו פה היום, ואפילו בימי אמוראים אמרו אנן כאצבע בקירא לסברא (עירובין נג, א), ומכל שכן אנן יתמי דיתמי, כמה אנן צריכים זמן זמנים להבין סברא אחת מקדמונינו ז"ל, ולזה צריך פלפול רב. ומוהר"ם אלמושינו... כתב, דהישירים בשכלם אינם חריפים כל כך, והחריפות אינו אלא אגב שבשתא. ולפי שאין שכלם ישר, ויש להם מעכב בשכלם, כאשר יגבר השכל עולה השכל בחריפות גדול, כאשר אנו רואים בתבערת אש, כאשר יוצק עליו מעט מים, אז יתגבר ויתלהב האש ביתר שאת ויתר עז ממוקדה מקדם בלעדי מעט המים. כן הדבר הזה, אם יש לשכל קצת מְנַגֵּד, והוא הסכלות מעט, אז יתגבר עליו השכל ויהיה מחודר יותר ויותר", ע"ש.
- וכבר נשא מרן הגרי"ז זצ"ל מְשָׁלוּ עַל זֶה וְאָמַר, שהאחרונים הם כעורים שאינם יכולים לראות בעיניהם, ועל כן הם מוכרחים תמיד למשש ולגשש בידיהם למצוא כל דבר, ומתוך כך מתפתח אצלם מאד חוש המישוש יותר מאשר אצל מי שהוא רואה בעיניו. וזהו כח הסברא שהתפתח כ"כ אצל האחרונים. אבל הראשונים לא נזקקו לזה, כי הראשונים היו כאנשים הפקחים, שרואים הכל בעיניהם בראיה חושית ברורה, ואינם צריכים לחוש המישוש. דמחמת גדלות נפשם וטהרת לבם, היתה להם היכולת לכוין לאמיתתה של תורה בלי שיצרכו להשתמש הרבה בכח הסברא והפלפול.